

RECENSIONER

Rikard Wingård

Att sluta från början. Tidigmodern läsning och folkbokens receptionsetetik

Bokenäset: Frondes, 2011, 432 s. (diss. Göteborg)

I Almqvists läsdrama *Colombine* (1835) träder greve Fredrik in i en enkel stuga där två fattiga men mildt vördnadsbjudande åldringar syr samman tryckark de just fått levererade. Unge greven läser titlarna: ”Sköna Helena Antonia af Constantinopel’, den känner jag. ’Lunken-tuss’, ’Prins Rosimandro’ vackra saker. ’Höns-gummans sista visa’, ’Sagan om grå katten som krökte rygg, tryckt i morse’ – bra” (*Samlade Verk* 7:388). Samhällsklasserna möts i stugan, och det skall visa sig att Fredrik har fört hem parets dotter, som levt som prostituerad i Stockholm. Men före avslöjandet talar sällskapet mer om gamla folkböcker. Har det manne kommit något nytt i packen från Lund? ”Car-sus och Moderus’; nej, det är gammalt. [...] ’Ömklig historia om tiggaren Agesilaus, som kom till det stora Britannien och vardt hängd’ – vardt hängd, ja. Nej det är också gammalt”. Men så hittar de en nytryckt berättelse ”En ny, ynkelig och angenäm historia om dufvan ifrån Skåne, det är, om en flicka, som tre år gammal bortröfvades ifrån sina föräldrar, icke långt ifrån Ramlösa brunn.” (s. 395f.) Givetvis är det kurtisanen Colombine som är duvan från Skåne, hon som har bevarat sin inre dygd under många års prövningar.

Den ironiske Almqvist inleder dramat upplösning med en fiktiv folkbokstitel, och

det är inte utan att *Colombine* har drag av folkbok, i varje fall visar författaren – förutom sin beläsenhet på området – att han har sinne för melodramatiska scener och osannolika men uppbyggliga slut. På Almqvists tid spreds fortfarande folkböcker över landet av kringvandrande försäljare, och det är fascinerande hur uppenbart Törnrosdiktaren associerar sig till traditionen samtidigt som han representerar en helt annan sorts läsar- och författartyp.

Det är läsaren som står i centrum för Rikard Wingårds omfattande folkboksstudie, som dock ägnas äldre tider än Almqvists. Redan att definiera genren är ett huvudbry. Wingård väljer att förstå folkböckerna som ”en korpus av (skriftliga) verk, mestadels bestående av fiktiva berättelser, vilka ingår i en specifik receptionstradition, av företrädesvis kritiskt slag, från senare delen av 1400-talet och framåt.” (s. 77) Alla litteraturvetare är ju bekanta med t.ex. Fru Lustas läsanvisningar i Stiernhielms *Hercules*: ”*Marcolfus*, och andre/| Som i gemeen/ är tryckte på Dansk; *Melusina*.| Keyser *Octavian*, Finck Riddare/ Skön *Magelona*.” Till dessa vitt spridda berättelser kan exempelvis läggas *Sju vise mästare*, *Til Uhlspiegel*, *Fortunatus*, *Grisilla* och *Doktor Faustus*. Den sistnämnda hör förresten till de folkböcker som aldrig tog språnget över sundet, utan i Skandinavien fick läsas på danska.

Folkböckerna har fått förbluffande lite uppmärksamhet i svensk forskning, och fortfarande hör Schück till auktoriteterna. Med Wingårds avhandling finns äntligen ett ordentligt

modernt försök att belysa genren vetenskapligt. Hans mål är tre: att utreda begreppet folkbok, att utforma en receptionsetetisk modell som är relaterad till förmoderna förhållanden, och slutligen att skapa bättre förståelse för folkböckernas uttrycksformer. Han lyckas väl i sina ambitioner, även om han på vissa punkter går lite för långt i försöken att få allt prydligt på plats. Avhandlingen är mycket välskriven, om än någon gång lite sirlig, och jag uppskattar Wingårds didaktiska förmåga att förklara de olika teorier han lutar sig mot. Detta gör läsningen genomgående intressant.

Wingård tar vägen över receptionen och försöker teoretiskt beskriva två läsartyper som han ställer mot varandra: den "expansiva" och den "assimilativa". Han tänker sig att den "expansiva" läsaren är av modernt slag (tänk litteraturvetaren), en krävande läsare som inte nöjer sig med berättelsens uppenbarade mening utan går utanför erfarenhetsfären och den fiktiva textens värld för att konstruera mening. Wingård menar att den kristna tolkningstraditionen bidragit till uppkomsten av denna typ av läsare, och det är en "expansiv" läs- och tolkningsvilja han anar bakom äldre tiders folkbokskritik, t.ex. hos Stiernhielm. Vidare laborerar Wingård med en "assimilativ" läsartyp som nöjer sig med berättelsernas mening som den upprättas och fixeras i texterna. Denna läsare assimilerar berättelsen i sin egen erfarenhetsvärld till ett tidlöst här och nu. I konstruerandet av denna läsare tar författaren hjälp av oraltetsforskningen men också av religionshistorikern Mircea Eliade, som har frammanat idén om ett arkaiskt samhälle, där stabilitet uppstod genom periodicitet och exemplarisk upprepning. För att undvika "historiens fasa" lever den arkaiska människan i ett tidlöst nu, och söker därmed undvika att förgås i det profanas betydelselöshet. Jag erkänner gärna att föreställningen om en för oss främmande arkaisk läsartyp är spännande, men har ärligt talat svårt att övertygas. Det är pedagogiskt av Wingård att renodla läsar-

typerna, men viljan att hitta ett läsarslag som strävar efter total "meningsomslutenhet", en tidlös och oproblematiserad tillvaro i en förklarad värld, den är nog romantisk, i flera av ordets betydelser.

Men även om jag inte fullt ut låter mig övertygas, så medger jag villigt att Wingårds perspektiv är stimulerande och fruktbara. Genom att använda Wolfgang Isters tankar om "appellstrukturer" lär han oss mer om varför läsaren fångas av de skäligen enkla folkböckerna. Omtagningarna blir plötsligt meningsfulla. Tänkvärda och stimulerande är också Wingårds försök att visa hur typografiska drag underlättar den assimilativa läsningen. Bland hans exempel finns de långa förklarande titlarna och ingresserna som gör att man aldrig svävar i okunskap om historiens slut. Där finns också återanvändningen av bildmaterial. Samma träsnitt kunde förekomma flera gånger i samma tryck, och detta hänför Wingård till en repetitiv, assimilerande läsakt. Men han är ärlig, och vidgår den kritik som kan riktas mot hans spännande hypoteser. Ibland borde han ha dragit konsekvensen och hållit dem tillbaka mer. Det faktum att folkböcker ofta saknade tryckår, utan istället angavs vara "Tryckt i år" (eller "tryckt i morse" som i Almqvists skämtsamma exempel ovan), uppmärksammar Wingård som ett sätt att minska "fakticiteten" och ge ett intryck av att ständigt vara "dagsfärska och uppståndna i nuet". (s. 312) Detta skulle stödja en assimilativ läsarreception, men Wingård måste göra en tre sidor lång brasklapp, eftersom fenomenet främst förekommer efter år 1700. Andra förklaringar verkar således rimligare.

Titeln på avhandlingen, *Att sluta från början*, (svärbegriplig i gammal god svensk litteraturvetartradition) anspelar på meningsomslutenheten i den assimilativa läsningen av folkböckerna. Trots de invändningar som rests är uppmärksammandet av denna alltför okända äldre populärlitteratur mycket välkommet, och Wingårds framställning är synnerligen

väldokumenterad och faktarik. Avhandlingen är den självklara utgångspunkten för fortsatt forskning på området. Bokens praktfulla typografiska utformning är vida skild från folkböckernas enkelhet, och anfanger, dubbelpaltiga fotnoter och breda marginaler vittnar om att Wingård själv är en nyfiket tolkande och meningsskapande ”expansiv” läsare, som inte nöjer sig med assimilativ ordning i nuet. Därför är det desto värdefullare att han gett sig i kast med en genre som inte självklart lånar sig åt moderna litteraturvetenskapliga tolkningsmetoder.

En fråga ställer jag mig dock. Den är föranledd av dagens aktuella diskussioner om publiceringsstrategier och berör hela vårt ämnes självförståelse och traditioner. Varför valde Wingård den svenskspråkiga monografins form? Folkböcker är en internationell företeelse och den moderna forskning författaren lutar sig mot är nästan uteslutande utländsk – i flera fall tvingas Wingård diskutera danska folkboksutgåvor eftersom ingen svensk översättning någonsin gjordes. Om Wingård istället hade valt att skriva en kort svensk bok och istället presenterat sina viktigaste bidrag i ett par tysk- eller engelskspråkiga artiklar tror jag att han kunnat få betydligt bättre genomslag för sin forskning. Folkböckerna är ju också sådana att någon mer avancerad analys av deras stilistiska kvaliteter knappast är nödvändig.

Min egen tro är att läsare både då och nu rör sig ganska bekymmerslöst från expansiva till assimilativa, extensiva till intensiva, sofistikerade till naiva läsningar. En modern deckare av det enklare slaget uppfyller åtskilliga av kriterierna på bekräftande meningsomslutenhet. Ändå tiltalar de ofta synnerligen erfarna läsare – kanske inte alltid den professionella litteraturvetaren, men det finns ju också andra som lever i intensiv skriftkultur.

En rolig uppgift vore att utifrån Wingårds perspektiv studera Almqvists bekanta försök att åren 1839–40 skapa en ny fostrande folkskriftskultur. Och då skall man komma ihåg

att Almqvist själv, när andan föll på, hängivit sig åt drömmen om assimilativt läsande. Bland titlarna i citatet ovan finns ”Prins Rosimandro”. Detta verk är inte föremål för undersökning i Wingårds bok, och förklaringen är enkel. Almqvist hänvisar nämligen till sin egen anonymt utgivna folksago-/folkbokspastisch *Grå kappan, eller bedräglig och mycket angenäm historia om den däjelige prinsen Rosimandro, hwilken af en elak trollqwinna blifwit på det ömkeligaste förwandlad; dock sluteligen genom liuflig älskog igen till sin rätta gestalt återstald*. Den gavs ut anonymt 1818 av förläggaren P.E. Winge i Nyköping, och skulle komma att uppleva åtminstone 26 editioner/tryckningar 1825–84, huvudsakligen på skillingtrycksmarknaden. År 1848 trycktes *Grå kappan* i P.O. Bäckströms utgåva av Svenska folksagor, och att det var Almqvist som hållit pennan avslöjades först 1879 av Albert Lysander.

Lars Burman

Dag Nordmark
Pajas, politiker och moralist. Om Gustaf Frödings tidningstexter 1885–1896
Hedemora: Gidlunds förlag, 2010, 234 s.

Dag Nordmarks *Pajas, politiker och moralist. Om Gustaf Frödings tidningstexter 1885–1896* (2010) är en välkommen och värdefull studie. Den undersöker Frödings journalistik för dess egen skull, den placerar in Frödings tidningstexter i ett större presshistoriskt sammanhang och den visar att det journalistiska uppdraget på ett för det sena 1800-talet karakteristiskt sätt utgjorde en naturlig del av Frödings författarroll. De enskilda faktauppgifterna om Frödings verksamhet som tidningsman är i regel väl kända från tidigare forskning, men den systematiska sammanställningen och de fylliga kontextualiseringarna skapar en ny och berikande helhetsbild.

Studien bärs upp av ett genreperspektiv. En grundtanke är att Fröding som medarbetare i *Karlstads-Tidningen* producerade sig inom ett brett spektrum av både mediespecifika och mer allmänna genrer: ledare, debattartikel, reportage, intervju, nekrolog, tillfällesvers, krönika, kåseri, resebrev, jul- och nyårsbetraktelse, skiss, novell, dialekttext, recension etc. Nordmark betonar att gränserna mellan de journalistiska genrerna var diffusa och att Fröding genom sitt fria handlag ofta luckrade upp linjedragningen ytterligare. Den generiska mångfalden i Frödings publicistiska produktion betingades av uppdraget som allmänjournalist – under nästan fem år som redaktionsmedlem, annars som frilans – på en liten men expansiv lokal tidning. I polemik mot de många forskare som velat reducera Frödings tidningstexter till lättsamma kåserier argumenterar Nordmark för att det vida genreregistret bör ses som ett belägg på journalistisk professionalitet. Det inledande presshistoriska kapitlet tillhandahåller inte bara en sakkunnig översikt över *Karlstads-Tidningen* som folkligt nyhetsorgan och vänsterliberal opinionsbildare utan skis-

serar även några av de ideologiska och personhistoriska förutsättningarna för Frödings insteg i yrkesjournalistiken.

Det grundläggande genreperspektivet har i studiens disposition på ett konstruktivt sätt kompletterats med ett tematiskt perspektiv. I tre större kapitel behandlas oberoende av genretillhörighet publicistiska texter där Fröding träder fram som Karlstadsskildrare, resenär respektive politisk kommentator. En gemensam kvalitet i dessa kapitel är den generösa historiska kontextualiseringen, som öppnar Frödings texter mot det sena 1800-talets lokala, nationella och europeiska realiteter. Nordmark kan mejsla fram en historisk relief ibland enbart med hjälp av material ur *Karlstads-Tidningen* (KT), exempelvis 1892 års skattelängd, ibland genom en utredning av ett samtidsfenomen som Lassalles statssocialism, ibland – och då kanske med lägst utväxling – med större idéhistoriska utblickar, till exempel synen på kroppen i den västerländska kulturen. Det samlade intrycket är att ju konkretare källmaterial Nordmark aktualiserar och ju mer i detalj det konfronteras med Frödings texter, desto intressantare output. Att Frödings fiktiva resebrev från Konstantinopel (KT 30.4.1887) anspelar på en skandalomsusad Verdandidebatt i Uppsala uppger Ruben G:son Berg i *Samlade skrifter* XI (1922). I en helt ny skala visar Nordmark med sin analys av resebrevet både hur Frödings allegoriska teknik fungerar och att hans för en sentida läsare något kryptiska fiktionstext placerade sig i centrum av en enligt *Karlstads-Tidningen* högaktuell samhällsfråga.

En särställning i Nordmarks studie intar det stora kapitlet om Fröding som kritiker. Fröding recenserade verk och evenemang inom många konstarter, men på goda grunder ställs litteraturanmälningarna – hans både kvantitativt och kvalitativt tyngsta kritikerinsats – här i fokus. Nordmark presenterar och sorterar recensionsmaterialet samt extraherar med pedagogiskt stöd i Abrams metaforpar

spegeln och lampan den estetiska värdegrunden för litteraturkritiken. Att Fröding hyllade realismen men ändå menade att det är "utflödet av subjektivitet som ger verken deras äkthet och originalitet" (s. 200f.) kommer knappast som någon överrumplande slutsats, men den beläggs denna gång inte i första hand med brevcitat utan genom effektiva analyser av en recensentpraktik.

Nordmarks uttalade och lofvärda avsikt är att befria Frödings journalistik från den negativa taxering den alltför länge belastats av. Omvärderingen verkställs i första hand genom ett utförligt granskningsarbete, som synliggör tidningstexternas kvaliteter och komplexitet och deras publicistiska funktioner. Att Nordmarks bokvolym skulle ha mått väl av en omsorgsfullare korrekturläsning och att ett register över de behandlade Frödingtexterna avsevärt hade ökat dess användbarhet är kanske något att tänka på inför en andraupplaga. Intressantare att reflektera kring är några problem – och möjligheter – kopplade till undersökningen som omvärderingsprojekt.

Titeln *Pajas, politiker och moralist* är, som Nordmark redovisar, en karakteristik av journalistrollen som hämtats från ett av Frödings kusinbrev. Genom sitt titelval traderar Nordmark därmed Frödings självförståelse av uppdraget som tidningsman, en självförståelse som dels är negativ på gränsen till självömkande ("vara rolig pajas i tidningen", brev 168), dels sönderexploaterats inom den under 1900-talet starkt biografiskt orienterade Frödingforskningen. Men en bärande linje i Nordmarks studie är ju precis motsatsen: att teckna en bild av Fröding som "en skribent som definitivt fjärrmat sig från sin pajasroll" (s. 74). Och en god regel i ett vetenskapligt sammanhang är väl att till titel lyfta upp något centralt i de nya resultaten. Jag hade gärna sett en titel som tydligare bidragit till att rita om den konceptuella kartan över författarskapet och som därmed gjort det nydanande i studien större rättvisa.

Med eftertryck visar Nordmark hur Fröding genom det journalistiska uppdraget var involverad i sin samtid och insatt i dess politiska dagordning. Att det var som tidningsman och inte som värmlandspoet eller centrallyriker Fröding gick i närkamp med moderniteten blir särskilt tydligt i granskningen av resebrevet från Tyskland. I ett av dem skildrar Fröding indignerat den kapitalistiska storindustrins rovdrift på människor. Nordmark karakteriserar resebrevet som "ett socialreportage" och konstaterar att det utgör "ett unikum i Frödings journalistik" (s. 155). Slutsatsen är högtintressant och bildar en av studiens fixpunkter, som i sin tur genererar nya frågor. Varför skrev inte Fröding fler samtidskritiska reportage av detta slag? De viktigaste förutsättningarna fanns där: insikter i modernitetens manifestationer, en frisinnad och demokratisk grundhållning samt en uppdragsgivare med samhällsreformerande ambitioner. De komparativa spår Nordmark lägger ut (t.ex. s. 53f.) hade med fördel kunnat drivas längre här. Vad avhöll Fröding från att som Herman Bang journalistiskt rapportera om den moderna stadens sociala misär eller att som Strindberg i reportageserier skildra småbonden som industrialismens motkraft? Till Frödings profil som journalist hör rimligen både det han gjorde och det som låg inom räckhåll men lämnades ogjort. Även om Nordmark emellanåt påtalar svagheter och inkonsekvenser i Frödings publicistik, tycks syftet att uppvärdera honom som tidningsman ha gjort det mindre lockande att belysa också hans uppenbara begränsningar i yrkesrollen.

En fundamental fråga som en större Frödingstudie inte kan bortse från rör relationen mellan journalistiken och poesin. Nordmark vill bryta synen på Frödings tidningstexter som enbart ett förstadium till den stora konsten: poesin. Genom att ägna en monografi helt och hållet åt de texter Fröding publicerade i *Karlstads-Tidningen* – de drygt 30 bidragen i *Upsala Nya Tidning* nämns bara i förbifarten – tillskriver Nordmark författarskapets journa-

listiska textkorpus ett egenvärde. Närmast som en bieffekt frilägger han samtidigt hur journalistiken såväl kronologiskt, publiceringsmässigt som motiviskt ofta parallellkör med Frödings poesi. Nordmark påpekar således att Fröding under hela sin författarbana varvade journalistik och poesi, att han förstagångspublicerade runt 70 dikter i pressen och att outsider-motivet i krönikan "Okynnes hund" (KT 1.4.1893) – observationen är ursprungligen Bööks – äger en motsvarighet i dikter som "Fredlös" och "Ett gammalt bergtroll".

När det gäller andra drag i Frödings journalistik är Nordmark mindre benägen att lyfta fram korrespondenserna med poesin – eller har betraktat det som något som faller utanför hans uppgift. Jag ska tillåta mig att kort nämna tre spännande öppningar mot författarskapets poetiska produktion som liksom lämnats kvar i studiens undermedvetna. Den första rör sambandet mellan det av Nordmark noggrant avtäckt värdesystemet bakom Frödings litteraturkritik och Frödings värdering av sin egen lyrik. I sin hårda bedömning av den egna poesin, som kulminerar i de anteckningar han under hospitalåren gör i sitt exemplar av *Samlade dikter*, anlägger Fröding som norm just expressivitetsetetiken i en extremt sanningskrävande variant. Hans destruktiva dom är i stor utsträckning ett resultat av att han inte accepterade dominanten i sin egen litterära kreativitet, som ju i eminent grad arbetade i ett – för att anknyta till Nordmarks terminologi – komiskt-karnevaliskt register på avsevärt avstånd från Wordsworths idé om poesi som ett "overflow of powerful feelings".

En annan koppling till poesin gäller Frödings förhållande till moderniteten, som Nordmark för tidningsproduktionens del insiktsfullt beskriver som kluvet: bejakelse och skepsis på samma gång. I Frödings dikter finner man i än mindre grad modernitetskritiska skildringar av det tyska resebrevets snitt; det är med andra ord "ett unikum" inte bara i journalistiken utan i författarskapet som hel-

het. Huvudtesen i Lutz Rühlings Frödingavhandling *Die Abwehr des ennui* (1990) är att Fröding med och i sin poesi – till skillnad från Baudelaire – flyr modernitetsupplevelsen och via en klassisk harmoniestetik i stället upprättar ett förlorat förmodernt paradiset, inte minst i sina värmlandslåtar. Denna fascinerande parallellitet men också asymmetri mellan journalistiken och poesin förbigås i stort sett med tystnad i *Pajas, politiker och moralist*.

En genomgående strategi i uppvärderingsprojektet är att påvisa litterära kvaliteter i Frödings journalistik. Som ett av de väsentligaste enskilda resultaten i Nordmarks arbete uppfattar jag konklusionen att Fröding i sina tidningstexter utvecklade "olika slags motspråk" (s. 217), som fungerade som alternativ till det etablerade samhällets maktdiskurser. I anknytning till Genette – vid sidan av Abrams och Bachtin studiens viktigaste teoretiker – betonar Nordmark det starka draget av "littérature au second degré" i Frödings journalistik. Det pastischerande och parodierande motspråket har såväl ett underhållningsvärde som en "subversiv strävan" (s. 218). Detta i den journalistiska offentligheten framgångsrika skrivsätt utgör ett markant inslag också i Frödings poesi, alltifrån förslagsvis "Det gamla året" (1885) via "En hög visa" (1891) till "En Rim-Pokal" (1896). I sitt lyriska skapande förvaltade Fröding, skulle man kunna säga, en av de vitalaste teknikerna från sin publicistiska profession.

I studiens slutstycke retirerar Nordmark till en ganska traditionell dikotomisering av författarskapet: "Frödings storhet som lyriker förminskas ingalunda av hans odiskutabla kvalifikationer som prosaist och tidningsman" (s. 222). Med sin omfattande undersökning har Nordmark i själva verket demonstrerat hur djupt integrerade de båda verksamheterna blir i Frödings händer: journalistiken litterariseras och subjektiveras samtidigt som den hela tiden pekar vidare – inte uppåt men i sidled! – mot poesin.

Erik Zillén

Linn Areskoug

Den svenske mannens gränsland. Manlighet, nation och modernitet i Sven Lidmans Silfverstååhlsvit

Uppsala: Skrifter utgivna vid Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet 46, 2011, 210 s. (diss. Uppsala 2010)

Sven Lidman var bland de mångsidigaste svenska diktarna under det tjugonde århundradet. Minst fyra insatser stod han för, och de gick inte alldeles lättförklarligt över i varandra. Först uppmärksammades han för sin symbolistiska lyrik. Den prisades av Oscar Levertin, återupptäcktes på 1950-talet av Bengt Holmqvist och har senast satts på plats av Johan Lundberg. Sin uthålligaste och kanske trovissaste insats utförde han inom pingströrelsen och hans färgstarka andliga retorik kan man få en viss uppfattning av i en rad predikosamlingar, däribland *Utvald av Gud* (1940). Bo Strömstedt hör till dem som kan åskådliggöra också hans muntliga framställningskonst. Hans numera mest läsvärda verk är de hänsynslösa bekännelserna i form av en kvartett med allitererande titlar: *Gossen i grottan* (1952), *Lågan och lindansaren* (1952), *Mandoms möda* (1954) och *Vällust och vedergällning* (1957). Med sin fjärde insats som romanförfattare står han i jämnhöjd med de tiotalister som han var jämnårig med; ett undantag får man göra för den outtömlige Hjalmar Bergman. Denna epik infaller dessutom med en viss punktlighet just mellan 1910 och 1920. Mästerverket är nog *Huset med de gamla fröknarna* (1918). Däremot kan man argumentera för att Silfverstååhlsviten, bestående av *Stensborg* (1910), *Thure-Gabriel Silfverstååhl* (1910), *Köpmän och krigare* (1911), *Carl Silfverstååhls upplevelser* (1912) och *Tvedräktens barn* (1913), utgör hans personligaste prosa och tillsammans bildar en av de viktigare sviterna i den svenska romanlitteraturen. Det är alltså ett lyckligt val som Linn Areskoug gjort när hon tagit sig an dessa fem böcker som ämne för sin avhandling.

Även efter Knut Ahnlunds monografi *Sven Lidman. Ett livsdrama* (1996) – som nog varit förtjänt av något flera referenser och ställningstaganden – finns det åtskilligt att göra åt Lidman. Med all rätt pekar avhandlingen tillbaka på Carl Ördells uppsats om *Stensborg*, som rymdes i den för diktarens rykte viktiga *Boken om Sven Lidman* (1952). Allmänt sett ger avhandlingsförfattaren rättvisa åt sina föregångare. Ett undantag från denna regel syns mig underlåtenheten av ta ställning till Inger Littbergers bok *Omvändelser* (2004) utgöra. Där får inte bara Lidmans roman *Såsom genom eld* från 1920 sin belysning. Hans omvändelseroman blir där en given referenspunkt för övriga romaner och bidrar med förklaringar till den oomvände Lidman.

Linn Areskoug är inte oavvänt upptagen av Lidman utan av den svenske mannen i allmänhet, låt vara som han framträder hos denne mycket särpräglade man vars biografi hon med hänvisning till att den redan är väl bearbetad lämnar utanför. Hennes utgångspunkt är rimlig och lockande. Det överordnade syftet är att undersöka hur den nationella föreställningsvärlden kommer till uttryck i Silfverstååhls-viten. Hon läser av samtiden i dessa skönlitterära texter och menar med goda skäl att sviten som få andra källor kan belysa denna brytningstid. Omvänt menar hon rimligt nog att romanerna inte fullt ut kan förstås utan att man relaterar dem till en vidare samhällelig bakgrund. Areskoug är väl påläst i samtida historia och litteratur och kan knyta an till den forskning som hennes handledare Claes Ahlund och andra i hans närhet har utvecklat. Mot denna bakgrund riktar hon sitt intresse mot den begreppsliga triaden manlighet, nation och modernitet.

Uppläggningsen är välgörande klar. Undertiteln begrepp undersöks och de fem romanerna får där var sitt kapitel, varvid Areskoug urskiljer ett genomgående tema och markerar variationerna på det. Redan rubrikerna ger en vink om hur undersökningen utvecklas, och

resultaten summeras i kapitelsluten. I den introducerande *Stensborg* inriktar hon sig på det "nationella minnesrummet". I den därpå följande *Thure-Gabriel Silfverstååhl* prövar hon hur ett "nationellt genus" tar sig uttryck i "manlighet och hjältetematik". I *Köpmän och krigare* prövas hur den "nationella samlingsstanken" tar sig uttryck i "modernitet och manlighet". I *Carl Silfverstååhls upplevelser* utvidgas det till en belysning av "modernitet och kvinnlighet". I den avslutande romanen *Tvedräktens barn* utmynnar Areskougs studium av "nation och manlighet" i en antydning om "försoning och förnyelse".

Tolkaren kan sägas ha den apodiktiske författaren på sin sida. För även om man kopplar loss från upphovsmannens liv kan hans romaner ge nästan lika tydliga besked som hans kommande predikningar. Ett bra stycke övertygas man om att Sven Lidman bidrar till det som Areskoug i anslutning till Anna Williams framställer som "Berättelsen om Sverige".

Den pedagogiska tydligheten kan ibland gå ett steg för långt. Det kan illustreras redan i den spänning som finns mellan avhandlingens över- och undertitel. Att i enlighet med undertiteln belysa "Manlighet, nation och modernitet i Sven Lidmans Silfverstååhlsvit" är redan det en stor sak och måste naturligtvis ske till priset av att man bortser från individualiserande nyanser. Det säger sig självt att de genomsnittliga trettio sidor som kan bestås de fem romanerna inte riktigt förslår för att ta vara på alla dessa skiftningar. Oftast finns här goda och känsliga textläsningar. Men problemen ger sig tillkänna när undantagsmännen ska förvandlas till manliga böjningsmönster. Att läsa Lidmännen som typiska för svenska män i allmänhet blir rent ut sagt märkligt, för våra manliga gränsländ är ju så många. Att läsas som om modernitet är ett begrepp som enkelt kan läggas fast riskerar i onödan att sopa undan intressanta komplikationer. Nation må vara en något så när säkerställd term, men den därtill knutna nationalismen

är inte bara kontroversiell utan också underkastad förändringar även under den tidrymd som aktualiseras av Silfverstååhlsviten. Det är inte bara Sven Lidman som genomgår dramatiska kast under denna period som för fram till första världskriget. Det handlar inte heller om enda brytningstid utan om flera som för från sekelskifte med rösträttskampanjer via unionsupplösning, storstrejk, Strindbergsfejden och försvarskalabalik. Frejdigheten och helhetssynen är stimulerande, men det finns en gräns för hur långt det är meningsfullt att generalisera. Den gränsen överskrids när det hela utges vara en allmän utläggning om "Den svenske mannens gränsländ", som övertiteln vill ha det till.

Linn Areskougs framställning har uppenbara förtjänster. De viktigaste syns mig ligga i att hon så övertygande visar att skönlitterära framställningar är förtjänta av att läsas som samtidshistoria. Hon ger goda skäl för en om-läsning av hela detta vitala och utmanande författarskap. Hennes genomgång har också gett övertygande skäl för att de fem Lidmansromanerna ska läsas som en enhet. Silfverstååhlarna ger likaså skäl för att ge Sven Lidman ett större rum i 1900-talets litteraturhistoria. Snart klarar också våra datorer släktens stavning utan att reagera. Man har alltså gott utbyte av att läsa Linn Areskougs avhandling. Eftersom hon rör vid väsentligheter och konflikter uppskattar hon säkert motsägelser.

Per Rydén

Katarina Bernhardsson
Litterära besvär. Skildringar av sjukdom i samtida svensk prosa.

Lund: ellerströms, 2010, 416 s. (diss. Lund 2010)

Sjukdom är långt mer än en biologisk händelse i kroppen. Den är instigande i en roll och en identitet som förändrar min position i världen, och som förändrar världen. Sjukdom utspelar sig alltid i ett socialt rum. Den mäter samtiden.

Därför är sjukdomsskildringar – också de formellt fiktiva eller skönlitterära – ett slags vittnesberättelser inte bara om individen och sjukdomen, utan om den kultur och det samhälle där sjukdomen upplevs, gestaltas och tolkas. Detta är Katarina Bernhardssons (KB) utgångspunkt i avhandlingen *Litterära besvär. Skildringar av sjukdom i samtida svensk prosa* (ellerströms 2010). Genom att se litterära sjukdomsgestaltningar både som (konstruerad) text och som dokumentation berikar hon höghaltigt kunskapen om sjukdomserfarenhet i relation till kroppen, existensen och världen.

Redan inledningsvis kopplar hon ett brett grepp genom att inordna sitt eget forskningsfält – litteratur och medicin – i en större tradition: Medical Humanities (Medicinsk humaniora). Disciplinärt kan den innehålla allt från litteratur-, kultur- och visuella studier till historiska, antropologiska, filosofiska och sociologiska perspektiv. I centrum ligger övertygelsen att medicinens domäner tillhör humaniora lika mycket som medicinen själv. Sjukdomsberättelser – skönlitterära, autofiktiva, visuella eller ”faktiska” (t.ex. i form av patientjournaler) – är existentiella och kulturella samtidsdokument.

I kapitelindelning och textval följer KB en rad sådana existentiella teman. Under rubriken ”Sjukdomen som exil” gestaltas upplevelsen av dödlig sjukdom som ett slags främmandegörande, en resa ut ur den vanliga kroppen, ut ur det normala. Genom texterna (Carl-Henning Wijkmarks *Stundande natten* och Maria

Fagerbergs *Svart dam*) kan KB samtidigt spegla och analysera/dissekera den sekulariserade människans dödskamp och dödsmedvetande där ingen gammal ars moriendi (möjligen en modern) finns att tillgå.

I kapitlet ”Den sjuka kvinnokroppen som slagfält” står PO Enquists *Boken om Blanche och Marie* i centrum. Huvudfrågan är: vem har makten över definitionerna och representationerna av sjukdom och indirekt över vad en människa är? Den vetenskapliga blicken förvandlar kroppen/subjektet till ett undersökningsobjekt, skriver KB, medan subjektet strävar efter ett slags återtagande av den subjektiva dimensionen (s. 113). Med ett fruktbart metaperspektiv visar hon hur Enquist gestaltar denna kamp mellan objektsposition och subjektsposition och hur Blanches kropp omförhandlas i relation till olika paradigmer. Den diagnos – hysteri – som är romanens ramverk utforskar hon initierat. Den är ju paradexemplet på sjukdom som djupt stämplad med kultur, kvinnoidentitet och könsideologi.

Jag finner hennes diskussion mycket konstruktiv. Den lyfter fram vad hon kallar författarens ”befrielsepotential”: att ta fasta på sprickor i den dokumentära berättelsen och skriva fram en alternativ berättelse. Samtidigt växer hennes egen berättelse ut till en självständig analys av 1800-talets hysteridiskurs och tillför ny kunskap både till medicinhistorien och till bilden av den historiska Blanche Wittman (bl.a. kan KB korrigerera undertecknad i en viktig detaljfråga).

Ätstörningar kan, som hysterin, ses som ett språk utan ord. När KB i sitt fjärde kapitel talar om ”Ätstörningen som gränssjukdom” handlar det återigen om nuet. Hon påpekar att analys av kulturbundna sjukdomar är svårare med ett samtidsperspektiv. Samtidigt är det just detta hon genomför, en kulturell samtidsanalys. För anorexi/bulimi introducerar hon termen gränssjukdom – mindre en patologi än en kroppspraktik med syfte att tukta, forma, stänga och förneka kroppen. Hon fri-

lägger både en sjukdom och skilda sjukdomsgestaltningar parallellt med dekonstruktionen av berättartekniska grepp för denna gestaltning (texterna är här Åsa Ericssdotter's *Kräklek* och Sara Mannheimers *Reglerna*). Hon tar explicit hjälp av feministiska läsningar, men också av sociologisk, antropologisk och filosofisk kroppslitteratur.

Än en gång blir hennes textval utgångspunkt för en generell sjukdomsanalys, här av anorexi/bulimi som kultursjukdom (culture-bound syndrome). Klokt lägger hon sig nära dels Susan Bordos klassiska analys – att ätstörningar är ett slags kristallisering av en kultur i kris (normer, ideal, begränsningar) – dels antropologen Jorun Solheims *Den öppna kroppen*. Föreställningen om kvinnan ”som svämmar över alla bräddar”, som gränslös, formlös, läckande och okontrollerbar tillhör kvinnoidentitetens stora hotbilder i västerländsk kultur.

Genom att motanalysera två skönlitterära gestaltningar kan han skapa ett slags djupporträtt – teoretiskt, empiriskt och narrativt – av ätstörningen som gränsproblematik. Sjukdomens laddning ligger inte i det patologiska eller ens avvikande; den framstår snarare som en förtätning och symbolisering av kulturella markörer kopplade till kvinna-kroppssamhälle.

Oupphörligt drar KB upp nya spår. I kapitlet ”Smitta som livgivare”, med Torgny Lindgrens dubbelbottnade *Pölsan* som exempel, diskuterar hon en hyperintressant invertering av sjukdom (tbc) till normaltillstånd och friskhet till avvikelse. Hennes analytiska utgångspunkt är Talcott Parsons klassiska teori om sjukroll och sjukdomsvinst. En normbrytande sjukroll (som strävar efter sjukdomsvinster) har ofta förknippats just med tuberkulosen och sanatoriemiljöerna. Här handlar det alltså om sjukdomsgestaltning för att behålla sjukrollen eller till och med uppnå den.

Det sista kapitlet ”Sjukdomen som självgestaltning” behandlar ännu ett centralt tema:

hur den skönlitterära författaren representerar sig själv och sin sjukdom och därmed skriver in sig – opportunt eller normöverträdande – i en tradition av självframställning. Textinstrumentet är här Anders Paulruds *Fjärilen i min hjärna* (som redan hunnit användas i flera kulturanalytiska sammanhang). KB diskuterar skilda självrepresentativa genrer: självbiografi, memoar, fiktion och autofiktion med alla sina hybrider. Hon för en konstruktiv diskussion med utgångspunkt i Philippe Lejeunes begrepp ”The autographical pact” och visar hur det autofiktiva spelet ytterligare fördjupas genom att man (här Paulrud) låter fiktion förstärka verklighetsframställningen (som inte bara behöver ett ord-språk, utan ett bild-, symbol- och metaforspråk). Skarpögt beskriver KB hur den litterära berättelsen byggs upp ”som strategi för att konstruera, presentera, profilera bilden av självet” (s. 246).

KB ställer till sist frågan varför patografin – medicinsk självframställning – är så stor i vår samtid. Hon visar att den är den sjuka individens sätt att ta makten över sjukdomen som upplevelse och erfarenhet – från medicinen, omgivningen och sjukdomen själv. Men i en alltmer individualiserad samtid finns också ett större syfte. Hon citerar Arthur W Frank: ”den centrala fråga som symptom kan öppna är: *Vem är du?*” Sjukdomen, och sätten att förhålla sig till den, blir ett sätt att öppna det egna jaget.

KB:s analyser präglas av insiktsfullhet. Jag är min sjukdom, men sjukdomen är också jag. Hennes tematiseringar är väl valda, litteraturinläsningen stor, teoriförankringen relevant och begrepp som ”kronotop”, ”dubbelkontrakt”, ”gränssjukdom” m.fl. analytiskt öppnande. Hon visar hur litterär sjukdomsgestaltning kan säga något väsentligt om kulturen/samtiden och lämnar därmed själv ett uppslagsrikt och värdefullt bidrag till forskningsfältet medicinsk humaniora. Det hela är snyggt och oavlatligt läskande genomfört; detta är något så ovanligt som en avhandling att sträckläsa.

Till sist vill jag säga något om skönlitte-

ratur som källa för verklighetsframställning. KB:s metod är att låta litterära texter öppna generella analytiska sjukdomsresonemang för att sedan ”återkasta” dessa resonemang på litteraturanalysen. Resultatet är ett slags dubbel exponering av sjukdomserfarenhet och litterär gestaltning som är mycket givande. Hon visar att skönlitteratur fungerar som återskapad erfarenhet som i sin tur skapar och återskapar verklighet. Det är en god insikt i en tid som övergivit föreställningen om en skarp gräns mellan fiktivt och faktiskt.

Karin Johannisson

Per Anders Wiktorsson
Den utvidgade människan. Om Eyvind Johnsons Krilontrilogi
Stockholm: Symposion, 2010, 400 s. (diss. Stockholm 2010)

Den så kallade Krilontrilogin – det vill säga romanerna *Grupp Krilon* (1941), *Krilons resa* (1942) och *Krilon själv* (1943) – är ett av Eyvind Johnsons mest märkliga episka verk. Trilogins fascinationskraft ligger mycket i dess inbyggda komplicerade spänningar mellan realism och fantasi, mellan politik och estetik samt mellan närvaro och frånvaro.

Å ena sidan frammanas i Krilonromanerna – som en följd av att böckerna är skrivna i realtid om historiskt verkliga skeenden här och nu utan bestämt kända fortsättningar och säkert kända slut samt vidare på grund av att romanerna är beredskapslitteratur med ett tydligt politiskt budskap – starka känslor av autenticitet, engagemang och närhet till verkligheten.

Å andra sidan emellertid, därigenom att trilogin är försedd med en fantasifullt utformad allegorisk konstruktion samt en våldsamt påträngande och omständligt fabulerande berättarinstans benämnd ”återberättaren”, produceras hos verkets läsare förnimmelser av estetisk beräkning, av konstnärlig manipulering av verkligheten och av distans till densamma.

Huvudorsaken till denna besynnerliga spänning i Krilonböckerna mellan politik och estetik, mellan närhet och distans, är att verket inte bara handlar om – utan också tillkom i – det Sverige under det andra världskriget där makthavarna påbjöd en hållning av neutralitet och samtidigt kraftigt inskränkte yttrandefriheten. Som en följd av dessa förhållanden kunde Johnson i sitt verk förmedla sina centrala budskap, bland dessa hans motstånd mot den svenska neutralitetshållningen samt hans entydiga ställningstagande till förmån för de kämpande demokratierna Storbritannien och USA, endast genom att kombinera dokumen-

tarismens och realismens klarspråk och strävan efter verklighetsförankring med fantasins och allegorins orientering bort från verkligheten samt därtill det modernistiskt litterära experimentets syftning till mångtydighet.

Om detta märkliga romanbygges tillkomst och mottagande under det andra världskriget samt eftermäle, om dess ovan beskrivna besynnerliga – både motsägelsefulla och mångtydiga – struktur samt vidare om det ideologiska budskapet som kan utläsas ur trilogin handlar Per Anders Wiktorssons omfattande doktorsavhandling med titeln *Den utvidgade människan*.

I avhandlingens inledning deklarerar en metodisk utgångspunkt som anknyter till Michel Foucaults diskursanalytiska arbetsätt. Ordet diskurs används hos Wiktorsson i två betydelser. Dels avses med ordet utsagor som, därigenom att de hänför sig till ett och samma objekt, ger intryck av att höra ihop i en gruppering och dels förstås med termen de oskrivna regler och strukturer som möjliggör och producerar utsagor.

Diskursanalys är inte utan vidare förenlig med den traditionellt biografiska litteraturvetenskapliga metoden därigenom att diskursanalysens utgångspunkt är antagandet att den enskilda textens mening inte inskränker sig till att svara bara mot sådant som en gång fanns i författarens medvetande. Wiktorsson anammar diskursanalysen men förkastar likväl inte helt och hållet den biografiska metoden. Han söker istället i sin avhandling, säger han, en kompromiss mellan de två synsätten. På detta sätt blir ämnet för hans framställning dels Johnsons uttalade avsikter med Krilontrilogin och dels föreställningar i detta verk om världen som inte direkt kan hänföras till Johnsons medvetna självförståelse. Hit hör bland annat olika slags uppfattningar om – och diskurser kring – sådant som etnicitet och kön.

Särskilt intressant i avhandlingens inledning är den sammankoppling Wiktorsson här gör, och som sedan blir vägledande genom

avhandlingstexten, mellan inte bara yttrandefrihetens begränsningar under det andra världskriget och Krilontrilogins modernistiska formspråk utan också mellan detta formspråk och Johnsons politiska utveckling under åren runt 1940 från vänster till höger, författarens rörelse vid denna tid från socialismen till liberalismen. Krilontrilogins modernistiska språkdräkt kom, säger Wiktorsson, att smälta samman med Johnsons nya borgerligt ideologiska hemvist.

Inledningens resonemang kring diskursfältet yttrandefrihet, liberalism, neutralitet, demokrati, kön och etnicitet förs sedan vidare i avhandlingens tre stora huvudkapitel med titlarna "Neutralitetens tonart", "Rätten att tala" och "Allegorins nätverk". Här vinner Wiktorssons diskursanalytiska metod poänger, särskilt när han belyser självmotsägelser i de budskap Johnson vill förmedla genom sitt romanverk. Johnsons intention med Krilonböckerna är att använda dessa som medel i antirasismens och yttrandefrihetens tjänst. I själva verket förhållas i böckerna den vite västerlänningen på andra etniska gruppers bekostnad, och vissa kategorier av människor nedtystas, bland dem kvinnorna och arbetarklassens män. På detta sätt blir Krilonromanerna, under sken av att plädera för hela mänsklighetens rätt att tala på lika villkor, egentligen en den västerländske medelklassmannens Höga visa. Johnson gör i Krilontrilogin anspråk på att skapa en demokratisk och dialogisk roman – en i Michail Bachtinsk mening flerstämmig text – men åstadkommer, konstaterar Wiktorsson, i själva verket närmast raka motsatsen.

Som helhetsomdöme om Wiktorssons avhandling kan sägas att den är ett verkligt gediget och övertygande vetenskapligt arbete. Källförteckningen och notapparaten är omfattande. Författaren har inte sparat någon möda när det gäller att skrpa fram och notera till synes allt, såväl stort som smått, som tidigare skrivits om Krilontrilogin. Härtill kommer stor omsorg hos Wiktorsson vad gäller det

rent yttre, form och stil. Nyans och pregnans utmärker Wiktorssons språk. Mindre imponerande är att avhandlingen egentligen inte säger så väldigt mycket nytt. Det mesta av allt det som diskuteras hos Wiktorsson har tidigare uppmärksammats och kommenterats av andra bedömare, låt vara att Wiktorssons resonemang genomgående är, jämfört med föregångarnas, betydligt mera utförliga, inträngande och nyanserade.

Bo G Jansson

Zacharias Topelius skrifter: Utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, och Bokförlaget Atlantis, Stockholm.

I. Ljungblommor.

Utgiven av Carola Herberts under medverkan av Clas Zilliacus, 2010, 632 s. [564+68 s. inledning med romersk paginering]. Skrifter utgivna av SLS 742.

XII. Finland framställt i teckningar.

Utgiven av Jens Grandell och Rainer Knapas, 2011, 512 s [479+32 s. inledning med romersk paginering] och vikt karta. Skrifter utgivna av SLS 747.

”Zacharias vem?” rubricerar *DN* 28/2 2010 en notis av Henrik Berggren som inte kan minnas att han ”läst en kulturartikel om denne finlandssvenske artonhundratalsförfattare eller ens hört någon nämna hans namn på mycket länge”. Därför vill han gärna peka på Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS) pågående jätteprojekt för nyutgivning av Topelii samlade skrifter. Det vill också undertecknad, som i egenskap av barnlitterär forskare i decennier haft gamle Zach aktuell. Och som ofta nyttjat SLS’ ständigt uppdaterade hemsida med stort utrymme för det aktuella projektet. <http://www.topelius.fi/>

Topelius, verksam i sju decennier, är en av Nordens mest inflytelserika svenskspråkiga författare. Imponerande mångsidig och ofattbart produktiv. Bonniers gunstling och storsäljare, barnlitteraturens ankare under 1800-talets senare hälft. Det är alltså väl motiverat att inför 200-årsminnet av hans födelse 1818 ägna honom en storslagen textkritisk och kommenterad utgåva. För den tryckta versionen planeras 14 delar i sammanlagt 23 band. Allt skall även publiceras digitalt, men på nätet läggs därtill ut minst lika många enbart digitala delar i utgåvan samt övriga kompletteringar efterhand. En betydande del av helheten färdigställs till jubileumsåret 2018, men arbetet fortsätter en god bit in på 2020-talet. Att detta nästan unikt omfattande projekt kräver en jätteorganisation är självklart, och man noterar att understödjare och bidragsgivare *äro legio*. Samt jämför med viss förståmning de annorlunda villkoren för våra rikssvenska syskonprojekt.

De två av SLS och Bokförlaget Atlantis hittills utgivna volymerna *Ljungblommor* och *Finland framställt i teckningar* hämtades med shoppingvagn (drygt 4 kg!) och packades upp ur nästan kärleksfullt anbragt emballage. Det stod genast klart att själva inramningen är av ypperligt slag. Vackrare böcker har sällan skådats och Antti Pokelas utsökta formgivning förtjänar uppmärksamhet. Detta nämnt för att redan här understryka det helgjutna intryck som hela företaget gett från sin första början 2005. Överväldigande är också det faktum att volymerna utgör nr 742 och 747 i ”Skrifter utgivna av SLS” – är detta möjligen världsrekord inom humaniora?!

Ljungblommor utgavs i tre delar 1845, 1850 och 1854 samt 1860 i en reviderad upplaga *Sånger* med ytterligare 20 dikter. För första volymen i den stora utgåvan svarar Carola Herberts med hjälp av Clas Zilliacus. Ett förord upplyser om arbetets uppläggning och genomförande, varpå följer en längre inledning uppdelad mellan de två utgivarna som sätter in texten i sitt sammanhang – tidsmässigt och i författarens produktion – och redogör för samtida kritik samt tidigare forskning. Det är i sig en forskningsprestation som ger åtskilliga ingångar till både författare och verk. Här finns upplysande noter men tyvärr inget personregister. Om volymen dröjt ett år till kanske min egen genomgång av Topelius betydelse för rikssvenska barn i festskriften till Boel Westin 2011 (*I litteraturens underland*) hade nämnts. Nu får jag i stället beklaga att där inte hänvisas till denna volym!

Själva texten upptar nära 300 sidor och följs av Carola Herberts fylliga utläggningar. Där ingår det som kan förväntas i sammanhanget: en uttömmande textkritisk redogörelse för utgivningshistorien, manusläge, ortografi, felaktigheter, författarens och utgivarnas ändringar etc. Sedan kommentarer till de enskilda dikterna med förklaringar och uttydningar, förteckning av översättningar och tonsättningar

till 1898. Åtskilligt är förstås utgivet även i Sverige. Några referenser saknas till det jag själv utforskat, de nordiska barntidningarna, men de kommer nog i utgåvan av storverket *Läsning för barn* 2014 för vilken Ulrika Gustafsson skall svara. Genomgången krönes av kronologiskt register över dikterna med förstagångspublicering, källor och litteratur samt – här lämnas ingen forskare/läsare i sticket – förstaradsregister. Det är lika föredömligt som närmast omöjligt att efterfölja utan de resurser SLS förfogar över. Men sådana kan utnyttjas på mångahanda sätt och här har de i sanning kommit till allra bästa användning.

Ljungblommor är som sagt en vacker volym men av uppenbara skäl kan den rent estetiskt ändå inte mäta sig med den andra utgåvan i serien (volym XII): *Finland framställt i teckningar*, först utgiven 1845–52. (Barnlitteraturforskaren noterar att det liggande storformatet påminner om det vi brukar aktualisera i samband med bilderböcker: ”dubbel knäbredd”, lämpad för en vuxen med storögt barn bredvid. Inte utan att man även här kan tänka sig en vidsittande, samtidig avnjutare! Litografierna är mönstergillt återgivna och som om de inte vore nog ligger en enorm, flera gånger vikt, Finlandskarta på bakre pärmens insida. Anlitat tryckeri, Bookwell, är förtroendeingivande nog beläget i Borgå.

Detta är första gången Topelius hela text och alla 120 litografier samlas i en volym. Möda har ägnats att fastslå vad i texten som är av egen hand (och vad som först skisserats av prästen och etnografen H.A. Reinholm) samt originalens nuvarande hemvist. Ambitionen är väl motiverad ty, som utgivarna Jens Grandell och Rainer Knapas fastslår i förordet: ”här lades grunden till en helhetsbild av den nation som ännu var under utformning på 1840-talet”. Varken mer eller mindre. Topelius skulle ju också gå vidare på den vägen och nå långt större skaror med den otaliga gånger återutgivna *Boken om vårt land* (1875)

som planeras utkomma i Samlade skrifter till jubileumsåret.

Inledningen är som i föregående utgåva imponerande (även om jag gärna sett även denna avslutas med ett personregister). Här utreds traditioner på området – den ”antikvariskt-topografiska” med 1600-talsrötter och den mer ”pittoreska”, idylliserande som odlades på 1700-talet. Förebilden i G.H. Mellins *Sverige framställt i teckningar* (1843) får ett avsnitt, liksom förstås tillkomsthistorien och det samtida mottagandet. Den långdragna utgivningsprocessen förklarar frånvaron av ”övergripande, tematisk eller berättande röd tråd för hela verket” men här ges all önskvärd insyn i förutsättningar och drivkrafter bakom det storslagna företaget. Avslutande forskningsöversikt och notavdelning visar att detta är och har varit en fosterländsk angelägenhet i mer än 150 år.

Den sista avdelningen rymmer Jens Grands textkritiska redogörelse och kommentarer med en fiffig och läsarvänlig sid- och radhänvisningsteknik. Anbefalles! Därtill Petja Hovinheimos katalog över bildförlagorna, Katarina Pihlflyckts register över omnämnda personer och orter samt förstås käll- och litteraturförteckning.

På läsarvänligt sätt används helsidor (självlart för litografierna), dubbelpaltiga, tredelade och fyrdelade sidor. I mina ögon en utmärkt hantering som tyder på givande samarbete mellan formgivare och forskare/utgivare. Det lovar gott inför resten av utgivningen under ledning av Kim Björklund.

När det gigantiska projektet är fullbordat skall det med Henrik Berggrens ord påminna oss om att ”det svenska kulturarvet inte bara finns inom landets nuvarande gränser”. Det blir ett veritabelt monument över fenomenet (ty ett sådant är han) Topelius. Han får aldrig samma läsarskaror som förr, men visst lär det bli betydligt fler artiklar om honom framöver – därom är nog både Berggren och jag övertygade. Och låt mig sluta med en mer

materialistisk reflektion: sällan har väl ett, i vanlig humanistisk ordning, oavlönat skrivarbete lämnat så riklig ersättning *in natura*.. Bågnande bokhyllor får rensas på det att dessa volymer – lika vackra som lärda – må rymmas in.

Sonja Svensson